

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Селіверстової Ганни Сергіївни
«Хаос як предмет соціальної філософії»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія

Актуальність теми дисертаційного дослідження. На тлі глобальних політичних, економічних, екологічних, соціально-культурних потрясінь і криз, що охопили світ в першій третині нового тисячоліття, очевидними постають ті виклики та глобальні проблеми, пов'язані з хаотизацією буття. Водночас, у природничо-науковому знанні теми хаосу присвячені численні наукові розвідки, як от у фізиці, математиці, хімії, біології. А от у філософії досі бракує ґрунтовних праць, які б усебічно висвітлювали всі контексти соціального хаосу. Насамперед що стосується трансформації соціальної системи, процес хаотизації в якій може набувати різних масштабів, і, відповідно, такі зміни впливатимуть на порядок у всіх сферах життя суспільства – політичній, економічній, соціальній, духовній тощо.

Актуальність обраної Г. С. Селіверстовою теми не викликає сцмнівів, бо в соціогуманітарному пізнанні специфіка досліджень хаосу набуває значущості в зв'язку з проблемою зміни і розвитку соціальних систем, здатних до самоорганізації, що розширює сферу досліджень соціальної нестабільності й порядку, пропонує нові моделі соціального менеджменту на засадах методології синергетики. Осмислення процесів хаотизації в сучасному українському суспільстві досі знаходиться на початковій стадії, триває визначення сутнісних смислів і значень, інтерпретація, окреслення їх впливу.

Отже, потреба в комплексному аналізі феномену соціального хаосу і процесів хаотизації соціальної реальності (з опертям на постнекласичну методологію), недостатня розробленість означеної проблеми підтверджує доцільність, своєчасність й актуальність теми дослідження Г. С. Селіверстової «Хаос як предмет соціальної філософії».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз дисертаційної роботи Г. С. Селіверстової дає підстави стверджувати, що авторка логічно, послідовно й переконливо розкрила сутність феномену соціального хаосу і процесів хаотизації соціальної реальності, спираючись на постнекласичну методологію, що представлена синергетичними та психосинергетичними дослідженнями представників філософської і наукової української синергетичної школи. Зокрема, введено в науковий обіг новий концепт – «хаотизація психомірності соціальної реальності», в якому розкрита роль і вплив соціального суб'єкта та його психіки на процеси хаотизації соціальної реальності в періоди соціальних біфуркацій (соціальних конфліктів, криз, трансформацій). Обґрунтовано можливість застосування психосинергетичної моделі «психомірна система/середовище, що самоорганізується», до особистості як складної цілісності, яка самоорганізується в моменти хаотизації соціальної реальності. Зазначені положення представлено у *науковій новизні* дисертаційного дослідження, що є, на нашу думку, цілком переконливо, відповідає змісту наукової праці, висвітлено у наукових публікаціях Г. С. Селіверстової.

Достовірність проведеного дослідження підтверджує широка апробація його результатів у дванадцяти наукових працях, з яких: 4 статті – у фахових наукових виданнях, зареєстрованих МОН України, 1 розділ – у науковій наукометричній монографії за фахом, 4 – тези і матеріали конференцій, 3 – у зарубіжних виданнях. Аналіз статей та матеріалів конференцій засвідчив, що здобувачка детально проаналізувала розвиток уявлень про хаос як проблему соціальної філософії, висвітлила роль хаосу не тільки у соціогуманітарному знанні, але й у природничо-науковому, продовживши традицію одеської синергетичної школи, а також деталізувала хаос у світлі психосинергетичної парадигми.

Заслуговує на увагу *практичне значення отриманих результатів*, які можуть слугувати для розробки стратегії розвитку соціальних і філософських

досліджень в Україні, наукового методологічного та філософського розвитку досліджень поняття хаосу і процесів хаотизації соціальної реальності у соціально-гуманітарній сфері, а також у психосинергетичних дослідженнях суспільства й особистості. Результати і висновки кваліфікаційної роботи можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти, в ході викладання таких компонент, як от: «Соціальна філософія», «Соціальна синергетика», «Синергетика», «Соціологія», «Філософія», «Психологія», а також спецкурсів, присвячених вивченню феномена хаосу, соціального хаосу і теорії соціальної самоорганізації.

Оцінка змісту та завершеності дисертаційного дослідження.

Ознайомлення зі змістом і структурою дисертаційного дослідження Г. С. Селіверстової дає підстави стверджувати, що в ньому чітко сформульовано актуальність теми, мету і завдання роботи, об'єкт і предмет аналізу, обґрунтовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів. Зміст анотації висвітлює основні відомості про методологію дослідження, способи аргументації основних ідей і не містить інформації, яка відсутня в дисертації.

Авторка використовує широкий спектр методів, які уможливили розгляд феномена хаосу і соціального хаосу. Зокрема, діалектичний, системно-аналітичний, конкретно-історичний, синергетичний методи, що дозволило виявити основні значення і смисли поняття хаосу у філософській і соціально-філософській думці; дано дефініцію соціального хаосу і процесів хаотизації соціальної реальності. Завдяки історико-порівняльному методу було проведено вивчення різних теорій соціальної самоорганізації, що представлені у сучасній українській соціально-філософській і соціологічній думці (Л. Бевзенко, І. Доннікова, М. Омельченко), розкрито основні положення цих теорій і виявлено їх особливості в осмисленні та інтерпретації хаосу і процесів хаотизації соціально-культурної реальності. Синергетичний метод використано для аналізу суспільства як відкритої соціальної системи, що самоорганізується і саморозвивається.

Фундаментальність та комплексність роботи підтверджується в усебічному та поступовому вивченні здобувачкою предмета дослідження. У першому розділі – «Взаємозв'язок порядку і хаосу у соціально-гуманітарному пізнанні» – детально висвітлено етимологію поняття хаос, розглянуто його особливості в космогонічних уявленнях Давньої Греції. Здобувачка доводить думку, що до кінця класичного періоду у Стародавній Греції існували дві концепції, пов'язані з осмисленням світового космогонічного процесу, та, відповідно, тлумачення хаосу як початкового стану світу. Перша концепція ґрунтується на інтерпретації поняття хаосу як фізичного простору, інша – пов'язана з розумінням хаосу як першоречовини, як основи світового життя, як життєутворювальний початок (сторінки 32-33 дисертаційної праці).

Зауважимо, що авторка апелює й до філософської думки постмодернізму, стверджуючи на сторінці 42 роботи, що особливістю філософського аналізу хаосу, початого французькими філософами-постмодерністами, є звернення до наукової теорії динамічного хаосу, що з'явилася в ХХ столітті в рамках фізики та хімії. Ця теорія стала фундаментальною для розвитку синергетики як напрямку, який ставить собі за мету поєднання гуманітарних і природничих наук задля вирішення значущих питань еволюції людського суспільства, природи і культури. Г. С. Селіверстова наголошує на ролі досліджень дисипативних структур І. Р. Пригожина в окресленні проблеми хаосу, нерівноважності і нелінійності. Схарактеризовано приклади утворення дисипативних структур у природничо-науковому знанні. Достатньо уваги приділено концепції «багатовимірного суспільства», вказано на важливій ролі синергетики у визначенні соціального хаосу.

У другому розділі – «Сутнісні характеристики соціального хаосу» – авторка визначає теорію соціальної самоорганізації як таку, що дає нове бачення процесів соціальних трансформацій і змін, оскільки розкриває найважливішу роль хаосу у встановленні нового соціального порядку, що представляє собою ускладнення і розвиток соціальної системи на

структурному рівні, характеризує соціальний хаос як необхідний і постійно присутній елемент складної соціальної системи, що самоорганізується, який сприяє її зміні й розвитку (сторінка 106 дисертації). Логічно й послідовно аналізує механізми соціального планування і управління, а на сторінці 123 роботи формулює його визначення: «соціальне управління на підставі принципів синергетики – це управління, засноване на нелінійності, складності, непередбачуваності, нестабільності». Нам імponує такий підхід, кожену дефініцію, яку пропонує Г. С. Селіверстова, вона обґрунтовує, окреслює усі можливі шляхи розвитку ситуації, аналізує наукові праці як українських, так і зарубіжних учених.

Третій розділ – «Психосинергетичні стратегії взаємодії з соціальним хаосом» – присвячено розгляду суспільства як психомірного середовища/системи, окреслено основні ідеї і зміст сучасної екологічної філософії як наряду, що орієнтується на самозбереження психіки людини, її навколишнього повсякденного оточення, поведінки, дій і саморозвитку. На сторінці 165 роботи здобувачка робить висновок про те, що теоретичне значення психосинергетичних стратегій подолання соціального хаосу, які можуть бути інтегровані у загальний контекст екологічних практик і розробок у сучасній філософській і соціально-філософській думці, полягає у їх здатності вирішувати проблему подолання соціального хаосу у будь-якій соціальній системі. Цю тезу можемо вважати ще одним із визначальних аспектів актуальності рецензованої праці.

Висновки, сформульовані Г. С. Селіверстовою, є чіткими, логічними, вони вповні корелюють із зазначеними у вступі завданнями дослідження. Кожен пункт є виваженим, ураховує основні наукові результати та відповідає змістові розділів праці.

Принадгдно зауважимо, що в роботі наявні посилання на джерела інформації в разі використання ідей, розробок і теорій інших авторів. Дотримано вимог чинного законодавства щодо авторського права та принципів академічної доброчесності.

Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання. Кваліфікаційну роботу виконано в рамках планової наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» «Інновації у сучасному соціально-філософському пізнанні» (державна реєстрація № 0111U010462). Дослідження категоріально-понятійного поля постнекласичної соціально-філософської думки в Україні завдяки застосуванню психосинергетичного підходу до аналізу явищ соціальної реальності, в тому числі до аналізу соціального хаосу і хаотизації соціальної реальності, сприятиме формуванню та впровадженню нових концепцій соціального порядку, що надважливо в умовах сучасної суспільної кризи та пандемії.

Дискусійні питання та зауваження. Позитивно оцінюючи, в цілому, досягнуті Г. С. Селіверстовою теоретичні та практичні результати дослідження, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

1. На нашу думку, робота значно виграла б, якби авторка доповнила розгляд трактування культури як процесу перетворення «хаосу» індивідуальної людської екзистенції в творчий «космос» соціальної інтерсуб'єктивності, оскільки це питання може бути фундаментальним у побудові всебічнорозвиненої особистості.

2. Авторка розглядає можливості застосування теорії хаосу в освітньому процесі (с. 68–72), але не зовсім зрозумілими є конкретні форми та механізми такого застосування. Чи хаотичну складову дисертантка пропонує включити до компетентностей та результатів навчання здобувачів вищої освіти, чи теорію хаосу треба включити до навчальних планів дисциплін (якщо так, то яких саме?), чи за допомогою теорії хаосу оцінювати ефективність роботи педагогічних та науково-педагогічних працівників, чи мається на увазі щось інше?

3. У дисертації присутні мовні та стилістичні огріхи: «за поданнями Гесіода» (замість «за уявленням Гесіода», с. 16), «Ферекида Сіросского» (замість «Ферекида Сіросського», с. 20), «первоогонь» (замість «першовогонь», с. 26), «природничої літературі» (замість «природничої літератури», с. 51), «культурно-історичних товариств» (замість «культурно-історичних суспільств», с. 59), «мережевої соціального *середовища*» (замість «мережевого соціального середовища», с.153) тощо. Є також пунктуаційні помилки, наприклад, «природничо-наукові теорії під впливом, яких» (зайва кома, с. 72).

4. Окреме зауваження – це написання власних імен та прізвищ. В дисертації зустрічається написання «Арістотель» та «Аристотель» (на сторінці 25 ці два варіанти наявні навіть в одному абзаці), «Лосев А.Ф.» (замість «Лосев О.Ф.»), «Кулик А.В.» (замість «Кулик О.В.»), «Донікова І.» (замість «Доннікова І.», двічі на с. 71; в дисертації зустрічається і правильне написання), «А.В. Халаспіс» (замість «О.В. Халапсіс) тощо. Доречи, посилання на роботи в тесті бажано робити на мові оригіналу, що дисертантка робить лише для англomовних праць. Наприклад, на с. 51: «Одним з перших, хто висунув цю концепцію у 1980-1990 рр., був Н. Н. Моисеев [Моїсеєв М.М., 1987]» (замість: «Одним з перших, хто висунув цю концепцію у 1980-1990 рр., був М. М. Моїсеєв [Моїсеєв Н.Н., 1987]», [Аніщенко В.С., 1997], замість [«Аніщенко В.С., 1997] тощо).

Загалом висловлені дискусійні положення не впливають на цінність одержаних результатів і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Ганни Сергіївни Селіверстової на тему «Хаос як предмет соціального аналізу» є цільним, завершеним, самостійним науковим дослідженням, що виконане на належному теоретичному рівні. Структура та обсяг дисертації відповідає встановленим вимогам. Зміст дисертації відповідає поставленій меті і завданням, які повністю вирішено в процесі дослідження. Основні

положення роботи, винесені на захист, мають елементи наукової новизни. Авторка виявила високий рівень аналізу літератури з проблеми дослідження. У тексті не виявлено плагіату, самоплагіату, фальсифікації.

Дисертаційна робота Ганни Сергіївни Селіверстової за змістом, структурою та оформленням відповідає галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 033 Філософія, вимогам наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12 січня 2017 року № 40, зі змінами, та «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її авторка – Ганна Сергіївна Селіверстова – на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

завідувач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

Олексій ХАЛАПСІС

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:

проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Лариса НАЛИВАЙКО